

Др Велимир Михајловић

ИЗ НАШЕ МИТОЛОГИЈЕ

(Баук, габор)

Баук је недефинисано митско биће, јер објашњења која налазимо у нашим речницима и текстовима дају нам само најопштије податке без ближних упута у односу на његове карактеристике, атрибуте и слично.

Ипак, треба напоменути да је под овим називом на Космету забележено као *измишљено живо страшило*, то јест, *страшило за дјецу када су немирна*. Граматички, *баук* представља поствербал од глагола *баукати*, а овај последњи везује се за индоевропску ономатопеју која подражава завијање вукова (бау-бау). Постојање апелатива *баучак* у значењу *зуби мале деце кад почну ницати*, као и чињеница да се овакви зуби у Боки Которској зову *вучићи*,¹ чини логичним објашњење да се и поменути узвик и све изведенице од њега доведу у везу са вуком.

Из овога прекратког навођења могу се издвојити две ствари важне за ову тему: *баук* је везан за профилаксу детета до првих зуба, а *вук* је, бар према овом штуром значењу, *страшило* које може да науди здрављу подмлатка неке породице или задруге. Уз овај текст навешћу још једну карактеристику, везану за овог демона, а коју памтим још из свога детињства. Старији су плашили децу да не иду по мраку и да у то доба не излазе из куће, јер се напољу налази Бау-бау који може да им нашкоди. И најмања ситуација може да буде важна приликом оваквих истраживања, те зато истичем чињеницу да Бау-бау живи у мраку, што значи да је он у народној свести *ноћни демон*. Изванредну потврду овом додатном детаљу налазимо у постојању апелатива *баук* у ентомолошком значењу *сјајни свитац* (*Lampirus loctilusa*, тј. *велики свитац*) и *црни свитац* (*Dermestes lardarius*).² Свици су искључиво ноћни инсекти, па, посредним путем, повезујући све ово — и *Бау-бау* и *баук* су *ноћне* утваре, *ноћни* митолошки створови. *Бау-бау* јесте постао од узвика (упореди немачко *Wauwau*), али у овом случају он не припада овој категорији, јер има антропонимијску функцију.

У говору Свинице у Румунији, словенској оази на левој обали Дунава, постоји једна реч која би се можда могла узети у обзир за

¹ Речник САНУ, I 337.

² Исто.

овакву етимолошку анализу, мада постоји одређена фонетска запрека. Она гласи *babáu* и означава *вампира*.³ Не улазећи у конкретну семантичку трансформацију, која би лако могла бити и могућа, довољно је истаћи да је и *вампир ноћни демон*.

У недостатку података из сопственог језика, као што је то овде случај, могу се потражити факта и на другој страни, у другим митолошким системима који, зачудо, и поред знатне географске удаљености, показују изненађујућу сличност. Директну паралелу нашем *бауку* налазимо у ишчезлом старопруском језику у коме је евидентиран *Vaubis* као *бог стада*, то јест, „*Viehgott, der ihr Vieh in Acht nimmt.*“ Писац Речника старопруског језика, који енциклопедијски садржи све што се данас о њему зна, уз ово митолошко биће наводи пре свега литавске паралеле: *baubti* у знањему *мукати* и истоветни облик *Vaubis*, као и летонски митоним *Vaubalis*. Аутор се, међутим, не задовољава само овим упоређењима, већ приводи и индоевропске паралеле које се одлично уклапају у овај есеј: на првом месту ту је наше *бау-бау*, затим грчки демон (женског рода) *Βαυβώ* познату по томе што је разним непристојностима забављала Деметру, као и латински глагол *baubarī* у значењу *лајати* и *плашити* (некога).⁴ Пре него што покушам да све ово доведем у везу са нашим *бауком*, треба истаћи чињеницу да је балтички *Vaubis* бог крупне рогате стоке, а то потврђује литавски језички материјал, конкретно глагол *baubti*.

Шта се из овога може извући за ову тему? На првом месту фонетизам: *бау-бау* и *баук* према старопруском и литавском *Vaubis* и летонском *Vaubalis*. Семантика, међутим, показује друкчију слику. Јасно је да и наше *баук* и старопруско *Vaubis* припадају прастаром претхришћанском слоју и да их заједнички третирамо као митологеме. Али, у старопруском, литавском и летонском језику је то *бог стоке* који је имао и те како важну улогу. Полазећи од тога да је наше *баук* демончић који има некакве везе са балтичким богом, треба извидети у којој мери је он подложен оваквој паралелној анализи. Речено је већ да се оваквим узвиком (касније персонифицираног у *Бау-бау*) плаше мала деца да не излазе ноћу. Судећи по ономе што у чланку о *Vaubis*-у тврди Топоров, пандан овом северном богу био би код нас Велес познат као бог стада. Али и у нашем *бауку* има трагова везаних за сточарство.

Тај траг је, наравно, посредан, али он ипак води ка овој исконској привредној грани. Ево како. Запажена књига нашег познатог етнолога, Веселина Чајкановића, носи наслов „О српском врховном богу“, а тај бог је, у бриљантно написаном тексту овог аутора, био *вук*. Између бројних особина и атрибута ове хтоничне животиње постоје и наводи који су у директној вези са овом темом: „Не треба заборавити да је о Божићу, и код Срба и код других Словена, нарочита жртва приношена вуку... а *вук*, који је првобитна форма врховног бога, био је, и по словенској и по индоевропској традицији... *чобанин овцама* (подв. В. М.), као што је чобанин θεός νόμωσ,

³ Миле Томић, *Говор Свинице*, стр. 119.

⁴ В. Н., Топоров *Пруски јазык*, Словарь, А — Д, Академија наук СССР, Институт славяноведения и балканистики, Москва, 1975. стр. 201.

и доцније антропоморфни бог. Почаст која се о Божићу указује чобанину, остатак је, дакле, култа томе богу чобанину.⁵ Дабог је, према овом делу, био врховни господар вукова, а уједно и бог *ситне стоке*. Овај цитат је сасвим довољан да се схвати основна ствар: Ваубис је бог *крупне*, а наш *баук* ситне стоке, но, у сваком случају, ова је разлика незнатна и не утиче на општи закључак да се у оба случаја ради о богу, заштитнику стоке.

Додуше, нашем демону семантички ближе стоји латински глагол ваубаги, као и грчки демон Βαυβώ који својом појавом изазива ужас, али не треба занемарити чињеницу да је оваква балтичко-српскохрватска паралела могућа и сасвим разумљива у оваквом контексту. Балтичко-словенске језичке паралеле су већ одавно познате и у славистици и у индоевропеистици, па је онда сасвим логично да их има и на митолошком плану. И следећи чланак, уосталом, односи се на исту тему, а то је, могао бих рећи, тек почетак оваквог истраживања, будући да наша етнолошка литература поседује огромни необрађени материјал у вези са нашим бројним демонима чије се паралеле пружају и до Балтика.

Не треба, најзад, занемарити и антропонимијски аспект који је посебно занимљив када су у питању митолошки реликти, јер још није познато који наши демони могу да буду антропоними, а који не. Но, ово питање остаје отворено, те зато наводим оно што се о овој основи може наћи у нашим изворима: *Баук* је презиме које се чује у Поуљу⁶ и Унцу у Босни,⁷ *Бауковац* у околини Бјеловара, *Баукић* је најмногбројније у околини Сплита и на острву Брачу,⁸ *Бауков* у Чуругу у Бачкој,⁹ и *Бауковић* у околини Пуле у Истри.¹⁰

Габор је *ружна жена* судећи по оскудним подацима у нашим језичким изворима. У речнику САНУ постоје само две рецентне потврде: *габор* — погрдно ругоба, грдило (о врло ружној особи),¹¹ а из примера се види да је та особа женског пола. Необично је то да ову реч нема Речник Матице српске, па чак ни Речник Хаџи-Димитријевића који обилује ретким језичким фондом. Налазимо је још само у Речнику жаргона Драгослава Андрића у значењу *ружна девојка* или *жена*, одн. човек; *девојка*; *проститутка*.¹² Етимологију овог апелатива треба отпочети од краја, то јест, од суфикса — *ОР* (габ — ор). Овај суфикс је необично редак у нашем језику, па је зато и разумљиво да у нашим граматицама налазимо само по неколико примера. Код Маретића су то: грахор, јавор, косор, пријевор, пухор, стобор, тимор, жамор, жубор са напоменом да „свима није

⁵ Веселин Чајкановић, *О српском врховном богу*, СКА, Посебна изд. СХХХII, Философ. и филол. списи, књ. 34, Београд, 1941, стр. 127, 153.

⁶ Милан Карановић, *Поуље у Босанској Крајини*, СЕЗ, књ. 35, Насеља 20, Београд, 1925, стр. 344, 385.

⁷ Петар Рађеновић, *Унац*, антропогеографска истраживања, СЕЗ LVI, Београд, 1948, стр. 122, 164.

⁸ *Leksik prezimena Hrvatske*, стр. 32.

⁹ Картотека Института за јужнословенске језике у Новом Саду.

¹⁰ *Leksik prezimena Hrvatske*, 32.

¹¹ *Речник САНУ*, III, 138.

¹² Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона*, Београд, 1976, стр. 25.

коријен познат, а значе различите ствари.¹³ Будући да је Маретић своју граматику издао врло давно (у знатно млађој Граматици Михаила Стевановића овакав суфикс није чак ни евидентиран!) и да су од тога времена неки од ових апелатива објашњени на ширем славистичком плану, ја се на њима нећу задржавати, већ само на основи која и чини предмет овог чланка. Већ сама графичка представа *gab-or* указује на правац ове анализе, а основа *gab-* је стварно непозната у нашем језичком материјалу. Међутим, суфикс *-or* је прасловенског порекла и због његове изразито слабе фреквенције у апелативној лексици појединих словенских језика треба га третирати као древну старину.¹⁴ Могуће је да се на нашем терену овај суфикс понегде поклапа са румунским суфиксом — UR, како то тврди Дорин Гамулеску,¹⁵ па можда и са суфиксом — AR (као, на пример у тамнавском говору: гњиздорење, гњиздорити, пинтор),¹⁶ али језичка факта других словенских језика недвосмислено говоре о његовом заједничком прасловенском пореклу.

Као и у претходном чланку, потврде за основу *gab-* налазимо на Балтику и то у митолошком фонду литавског и летонског језика. Говорећи о старопрусској основи *gab*, Б. Н. Топоров наводи мноштво занимљивих сравања, али за ову тему је важно да се овакав корен везује за митолошка, териоморфна бића. Да бисмо некако докучили унутрашњу семантику наше речи *габор*, потребно је, не само ради упоређења, већ и због могућег инвентара особина, навести које атрибуте и функције поседују ови балтички демони. Сви, па и најситнији детаљи из овог митолошког система могу нам помоћи у расветљавању ове наше митологеме која, осим свог голог фонетског облика и ограничене семантичке садржине не пружа (таква каква је) никакве друге етимолошке могућности. Ево шта се о овој основи може рећи на основу концизних запажања и коментара Б. Н. Топорова. Налазећи се у ситуацији да разјасни разлику између литавског и летонског с једне и старопрусског с друге стране, аутор уз присутни корен *gab-* констатује да „обилие женских (подв. В. М.) теофорних имен в литовс. и латышск. мифологии противостоит почти полное отсутствие таковых в прусском пантеоне.“ Ради се овде, дакле, о маскулинизацији демона на пруском терену која је свакако секундарна, судећи по језичким фактима друга два балтичка језика, чије би објашњење захтевало посебни третман. За нас је важно у овој прилици истаћи да је наше *габор ружна жена* и да се у овој дефиницији крије одговор на многа питања. Полазим од значења *жена* да бих га поредио са литавским *Gabia*, тачније *Šventa Gabia* (Света Габија) која је, очигледно, женског рода. Њен мушки пандан је, судећи по морфологији *Perkunia* који потпуно одговара прасловенском *Перуну*. Такав високи ранг у слабо развијеном словенском (па

¹³ Toma Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, treće, nepromenjeno izdanje, Zagreb, 1963, str. 355—356.

¹⁴ Slawski Fr. *Słownik prasłowiański*, tom II, (dawnota), Wrocław—Warsz Kraków—Gdańsk, 1976, str. 24—25.

¹⁵ Dorin Gămulescu, *Influente romanesti în limbile slave de sud*, București, 1983, str. 94—95.

¹⁶ Јордан Моловић, *Тамнавски говор*, дисертација-рук.

и балтичком) пантеону упућује на демона високог ранга. И збиља, балтичка језичка факта потврђују да је то у првом реду, уопште речено, *зао дух*, *ђаво* и сл. Али, будући да је и сунце у овим језицима женског рода, сасвим логично звучи закључак В. Н Топорова да језичка ситуација следи митолошку: *Gabia*, *Gabikis*, *Gabel-* и сл. представљају двострука божанства: богиње ватре (уједно и богатства) и богиње зла. Остаје само да се објасни епитет *ружна* (жена).¹⁷

Словенска митологија је у свом развоју негде још у праисторијско време из непознатих разлога прекинута. Узроци да она није доспела до нивоа старих народа, Персијанаца, Грка, Римљана, Германа и осталих су, за сада, непознати. Али, бројни ситни демони, многи још неоткривени, крију, бар на семантичком плану, обиље индоевропских паралела и може се слободно рећи да смо у њиховом откривању негде тек на почетку. Сачувани називи у литавском и летонском језику са основом *gab-* помогли су нам да ову некадашњу словенску богињу поистоветимо са демоном ватре, богатства и зла. То што она носи данас епитет *ружна* лако је објашњиво. Хришћанска реакција у односу на паганску прошлост била је жестока. Светачка имена су заменила стара словенска, многа имена богова и богиња су током дугог времена заборављена, а нека су, попут нашег *габора*, сачувала ниподаштавајуће епитете. Слично се десило и са постојећим фразеологизмом „на куково лето“ у значењу *никада* у коме се крије, исто тако, ишчезли демоним Кука. И тако, наше *габор* има своје дубоке језичке и митолошке корене и ван граница српскохрватског језичког подручја и сигурно да није једини у свеукупном још неоткривеном нашем митолошком корпусу.

Velimir Mihajlović

FROM OUR MYTHOLOGY

Two demons of Slovene mythology (*Bauk* — a night demon and *Gabor* — a nasty woman) remained in folk minds inspite of violent Christian reactions against paganism. According to the wide Baltico-Sloven and Indoeuropean parallels, Author explains the etymology of their names and attributes.

¹⁷ В. Н., Топоров, нав. дело, Москва, 1979, стр. 122—124.